

Zandtekeningen in de Kempen en hun betekenis

Dr. Jozef Weyns zaliger is, bij mijn weten, de eerste en de enige geweest, die ooit de aandacht heeft gevestigd op het bestaan en het belang van de zandtekeningen in de Kempen. In zijn bijdrage *Kempische zandtekeningen*, opgenomen in *Ars Folklorica Belgica* (dl. II, Antwerpen, 1956, blz. 61-76, afb.), geeft hij een prachtige beschrijving van de sfeer waarin deze tekeningen werden gelegd. Het gaat hier om een bijna vergeten en verloren aspekt van de volkskunst in de Kempen.

In elke boerenwoning werden 's zondags, omstreeks de noon, in het huis zandtekeningen gelegd. Ze werden door de boerin uitgevoerd in droog wit zand en bestonden uit reeksen sierlijke krullen en motieven, die rond de tafel, tegen de wand en rond de moosbank werden gelegd. Ze sloten a.h.w. een week van hard labeur af. Een ogenblik van herademing voor de boerin, die na dit werk een zuivere voorschoot of schort ombond om nog enkele uren te kunnen genieten van een huis in zondagstooi.

De grotere dochters hielpen moeder hierbij en werden door haar ingewijd in de mooie kunst van de zandtekeningen. Zo werd de traditie van moeder op dochter vele eeuwen doorgegeven. Helaas, blijft er van deze volkskunst niet veel meer over. Sporadisch worden er links en rechts nog wel tekeningen gelegd bij feestelijke gelegenheden, zoals bruiloft of huwelijksjubileum. Ook tijdens de meimaand bestaat hier en daar nog de gewoonte om de plaatselijke Mariakapel in haar omgeving te versieren met dit elegant krulwerk. Samen met de traditie verdwenen ook de witzandverkopers, die wekelijks met hun karretje « den boer » afliepen.

Ons blijven dus slechts de enkele foto's en het tekenwerk van dr. J. Weyns zelve. Wij nemen dan ook het door hem overgeleverd materiaal als studieonderwerp. Zijn analytisch onderzoek van de motieven doen

volgende vormen onderkennen (zie tekeningen):

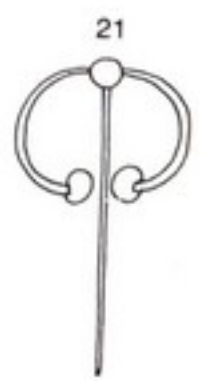
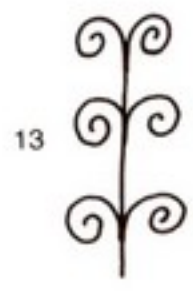
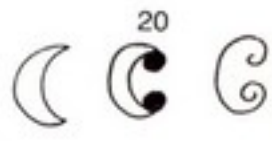
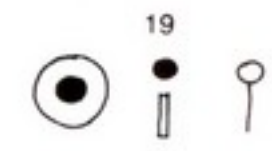
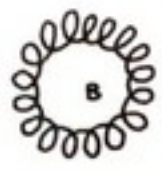
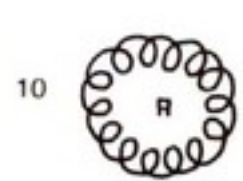
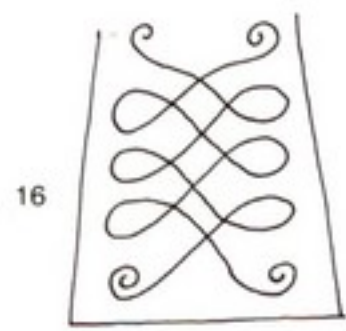
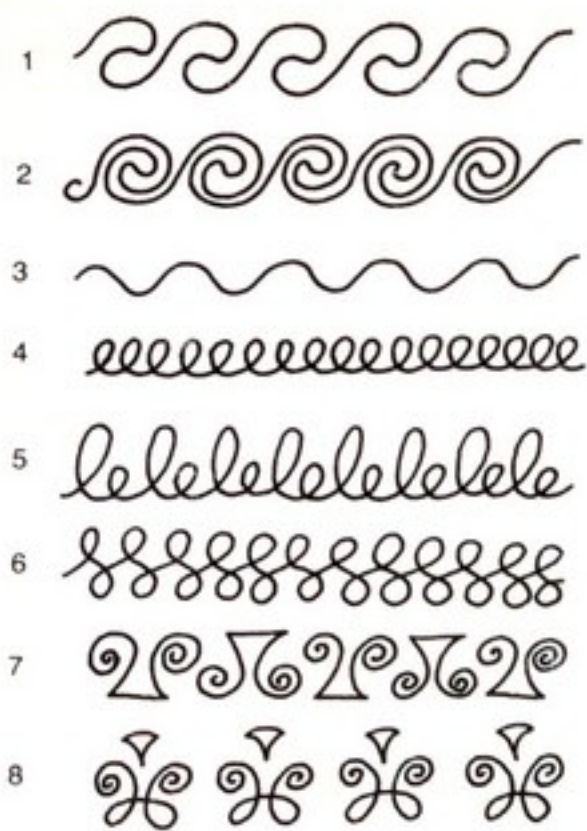
- 1 en 2 : friesvormige meanders
- 3 : golflijnen
- 4 en 5 : friesvormig herhaalde, enkelvoudige krullen
- 6 : friesvormig herhaalde dubbele lusvormige krullen
- 7 en 8 : dubbele verbonden spiralen
- 9 : spiraal
- 10 : a : lusvormige krullen in cirkel
b. lusvormige krullen in rozet
11. bloemmotief, meestal met 7 bladeren
- 12 : zonnerad
13. levensboom

HERKOMST

Ruim 25 jaar is Uw dienaar bezig met de studie van de volkskultuur en de volkskunst in het bijzonder. De jongste jaren interesseert mij niet alleen het wat? en het hoe? van de dingen, maar vooral het waarom?, het wezen, de eigen aard en de herkomst van de dingen. De studie van de Keltische cultuur brengt m.i. veel licht in deze duisternis.

Het feit dat de zandtekeningen: 1° een feestelijk karakter hebben; 2° uitgevoerd werden in wit zand, een symbool van de zuiverheid; 3° enkel uitgevoerd werden door vrouwen, wijst op een zeer oude en sakrale herkomst. Het zeer esoterisch ingestelde Keltische volk wist dat er in de kosmos een eeuwige terugkeer bestond, ook voor de mens. Maar, zegden de Kelten, als we steeds terugkomen, is het voldoende dat wij onze kennis en wijsheid aan onze kinderen vertellen. Zo zullen wij het ooit nog eens terug horen en weten.

Zo ben ik ervan overtuigd dat er een volksgeheugen bestaat. Oude wijsheid en kennis worden van mond tot mond doorgegeven. Wanneer dit niet meer kon, werd deze kennis in symbolen opgeborgen.

Afb. 70.

De Egyptenaren zegden : wil je dat iets bewaard blijft, kap het in de steen. Dat hebben ook de Kelten gedaan, daar waar er steen was. Wij beginnen nu pas weer de petroglyfen van Gallicië, Bretanje, Ierland en andere Keltische streken te begrijpen.

Voor de Lage Landen bij de zee lag de situatie anders. Wij hebben geen hardsteen. Men greep hier naar andere middelen : wil je dat iets bewaard blijft, gooi het op straat, maak er een spel van. En ook nu pas beginnen we de symbolen te begrijpen, die op de oude Keltische munten staan. Onze kinderen andere spelen puilen uit van oude kennis en wijsheid. Zo ook werd via de zandtekeningen een oeroude wijsheid opgeborgen.

Dat de motieven van de zandtekeningen in oorsprong Keltisch zijn, moge U duidelijk worden door vergelijking. Op het gebied van de Keltische Cultuur zijn er de jongste jaren enkele belangrijke manifestaties gebeurd. In 1980 was er te Hallein, in Oostenrijk, de tentoonstelling *Die Kelten in Mitteleuropa* en in 1985 *Ierse Kunst* te Keulen en te Amsterdam. Ook in Frankrijk werden overzichtstentoonstellingen gehouden. Deze manifestaties gaven ons overvloedig vergelijkingsmateriaal. Enkele voorbeelden mogen U overtuigen (zie tekeningen) :

14 : detail bronzen sierschijf uit St.-Germain-en-Laye (vergelijk met 1)

15 : detail van een ringfibula uit Ierland (vergelijk met 2)

16 : vereenvoudigd detail uit het reliquarium van St.-Patrick (vergelijk met 6)

17 : schijffibula uit Hallein (vergelijk met 7 en 8)

18 : speld uit Dürrenberg, Hallein (vergelijk met 9)

Het zijn maar enkele voorbeelden uit zoveel.

BETEKENIS

Wat betekenen nu al die krulmotieven ? De filosofie van de Kelten was gegrondvest op twee symbolen : de één en de twee. Hieruit vloeide een getallensymboliek, te vergelijken met wat Pythagoras hierover ooit schreef.

De EEN of het Zon-principe (fig. 19), voorgesteld als een punt, een stip of een cirkel. Ook de spiraal hoort hierbij. Het is een mannelijk symbool : actiefgevend. Soms staat aan het punt een streep : een afbeelding van de mannelijke zaadcel.

De TWEE of het Maan-principe (fig. 20). De verbinding van twee punten vormde een maansikkel, een teken dat, zoals de maan, vrouwelijk is, passief, ontvangend, prokreatief.

Zo ontstond het principe van het paren van tegenstellingen : mannelijk $\leftarrow$ $\rightarrow$ vrouwelijk, gesublimeerd in de goddelijke mens, wiens vrouwelijke en mannelijke zijde in perfecte harmonie staan. Het prachtigste symbool hiervan is de ringfibula van de Kelten, waar de beide symbolen op een schitterende wijze op mekaar inspelen : de androgyn mens, het ideale totaalbeeld (fig. 21).

De Kelten stelden zelden figuratieve thema's voor. Ze vonden dit een verarming van het symbool. Wat van wezenlijk belang is voor een symbool, is zijn ritme. Door het teken tot in het oneindige te herhalen, ontstaat een ritme, wat een trilling veroorzaakt. De trilling werkt in op de mens en maakt hem bewust van de goddelijke waarde van het symbool.

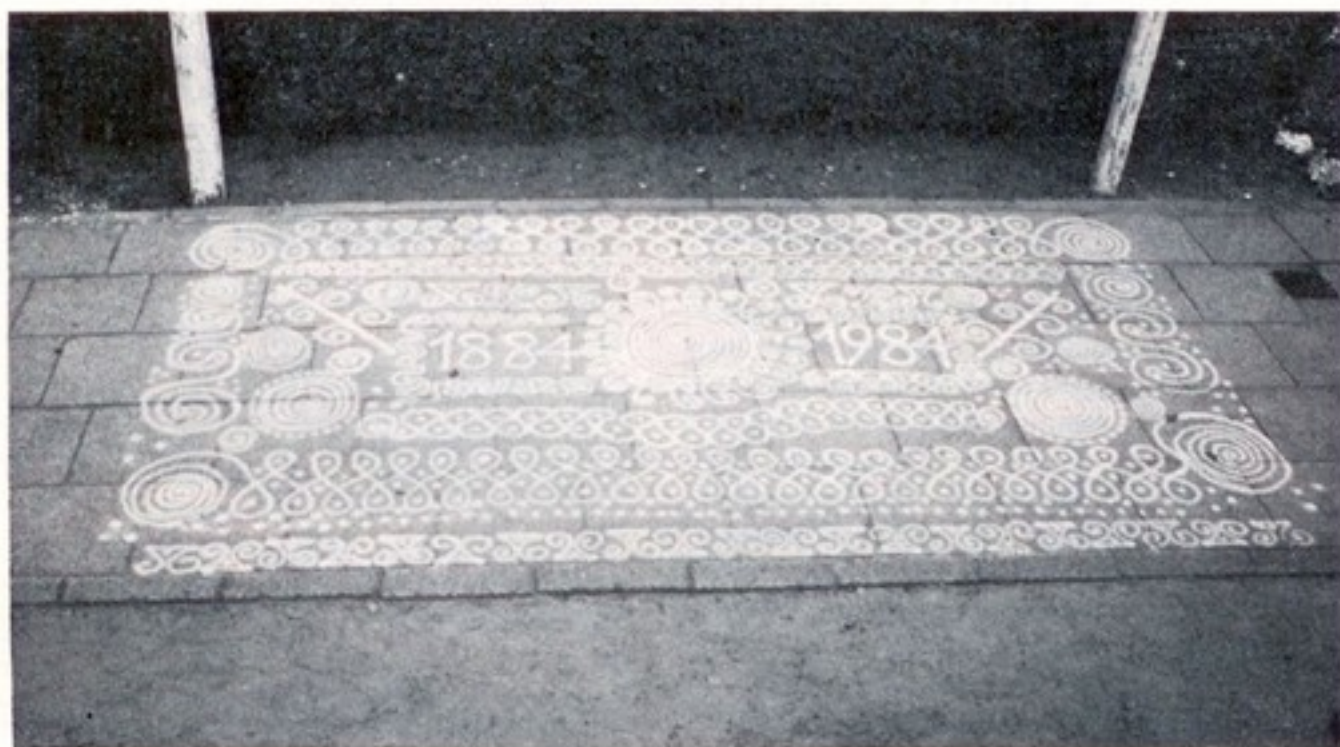
Dit is dus wat de boerin eigenlijk doet met haar zandtekeningen : steeds weer opnieuw trilling veroorzaken, die haar geestelijk opvoert. Dit lijkt misschien theorie. Voor de toeschouwer is het totaalbeeld van de zandtekening slechts een zwak afschijnsel van het sakrale gebeuren. Men moet het zelf doen, zelf ervaren.

Dat deze volkskunst zo lang ongeschonden is bewaard gebleven, hebben we gedeeltelijk te danken aan de armoede van de streek. De zandtekeningen waren vaak de enige opfleuring in een meestal hard en goor bestaan.

Nu het gebruik, mede door het modern comfort praktisch uitgestorven is, begrijpen we weer de zin van het waarom ? Laten wij het daarom opnieuw in ere herstellen. Het aanleren van de techniek is niet zo moeilijk. Hoofdvereiste is dat het wit zand (verkrijg-

Afb. 71.
Ioris Olyslaegers aan het werk...

Afb. 72.
Zandtekening voor honderdjarige (1984).

baar in een zaak van bouwmaterialen) poederdroog is. Het strooien gebeurt met de hand. Wie het niet lukt kan gebruik maken van een tipzak uit papier of een afgedankte koffiekkan. Wanneer de ondergrond uit tegels bestaat, dient die eerst vochtig gemaakt : het zand plakt dan veel beter en blijft langer intact. Op de bijgaande foto ziet U het afgewerkte resultaat : een zandtekening voor de woning van een honderdjarige te Kontich. Centraal het grote zonnerad, met links en rechts de twee jaartallen. Verder twee levens-

bomen en een keuze uit de reeds besproken motieven. Het werd in de zomer gelegd en is, mede dank zij het respect van de bureu, bijna drie weken blijven liggen ; Ook op de Antwerpse Gouwdag, te Beerse (2 juni 1985) konden we met sukses de techniek terug aanleren aan enkele enthousiaste deelnemers.

Proberen dus ! Ook U kunt meehelpen aan het in stand houden van een stukje rijke volkskunst !

Kontich.

J. Olyslaegers.

Sprokkelingen

KAGGEVINNE-KEMPENS

Tot het einde van de 18de eeuw vormde het gebied buiten de stad Diest dat ook van de heer van Diest alhing, « het land van Diest buiten », vanaf de 15de eeuw gewoonlijk de heerlijkheid Kaggevinne genoemd. Deze heerlijkheid omvatte de dorpen Schaffen, Molenstede, het huidige Kaggevinne en delen van het huidige Webbekom en het huidige Assent.

Door de stad Diest en de Demer werd de heerlijkheid Kaggevinne in twee duidelijk onderscheiden delen verdeeld. Het noordelijke deel wordt in 1552 voor het eerst als *die kempensche* tegenover *die beylaersche* zijde gesteld (Beylaer, later Ballaar, was een belangrijk gehucht in het huidige Kaggevinne). In 1569 spreekt men van het deel *ter Kempen waert* tegenover het deel *nae Loven waert*. Daarna komt de benaming *Caggevinne Kempens* tegenover *Caggevinne Lovens* op. Deze twee delen vormden echter altijd één heerlijkheid of *jurisdictie*, *gesepareert mette riviere den demer*, zoals men in 1666 zegt. Zie hierover meer in mijn artikel *Kaggevinne, de naam en het dorp*, in : *Oost-Brabant*, XX, 1983, blz. 177-182.

Het noordelijk deel van de heerlijkheid Kaggevinne, met Schaffen en Molenstede, wordt traditioneel dus als « Kempens » opgevat. Hiermee komt overeen dat in mijn jeugd

iemand die uit Schaffen in mijn geboortedorp Webbekom was komen wonen, als « de Kempenaar » werd aangeduid. Voor de Diestenaars hadden we in Webbekom ook nog het volgende spotrijmpje :

*Diesteneer, gebakken peer,
uitgedroogde Kempeneer.*

Ik wijs tenslotte nog op de bijvoeglijke vorm *Kempens*, die ik in de verbinding *Caggevinne-Kempens* meer dan honderd keer zo heb aangetroffen, geen enkele keer de vorm *Kempisch*, die recenter is.

Leuven.

Fr. Claes s.j.

DE DENDERMONDSE SCHILDERKUNST EN DE KEMPEN

Een belangrijke vorm voor de ikonografie van de Kempen vormen zeker de talloze landschappen van schilders van onze 19de-eeuwse schildersscholen, waaronder die van Tervuren, Kalmthout en Dendermonde tot de bekendste behoren (1).

(1) Voorbeelden en literatuur vindt men o.a. in : D. CARDYN, *Het beeld van de Kempen in de schilderkunst van de 19de en 20ste eeuw*, in : *Vlaanderen*, 169, 1979, blz. 73-115, ill. ; *Het landschap in de Belgische kunst 1830-1930*, Gent, Museum voor Schone Kunsten, 1980, 321 blz., ill. ; Dr. J.-P. DE BRUYN, *De Dendermondse Schildersschool, een kunsthistorische benadering*, Dendermonde, 1982, 320 blz., ill. ; *Antwerpen 1900, Schilderijen en tekeningen 1880-1914*, Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, 1985, z. blz., ill.